

УДК 025.5:027.7

*Бичко О. М., Кандул А. Г.
(м. Хмельницький)*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНФОРМУВАННЯ НАУКОВЦІВ УНІВЕРСИТЕТУ

У статті розглянуто теоретичні підходи та сучасні вимоги до бібліографічного інформування споживачів. Особливу увагу приділено організації інформування вчених у науковій бібліотеці Хмельницького національного університету.

Ключові слова: *бібліографічне інформування споживачів, інформування науковців, вибіркове розповсюдження інформації, диференційоване обслуговування керівництва.*

Одним із основних чинників інноваційного розвитку країни є наукова сфера. Тому особлива увага в системі вищої освіти приділяється організації науково-дослідної діяльності, постійно зростають вимоги щодо підвищення якості та результативності досліджень вчених закладів вищої освіти (ЗВО).

У цих умовах книгозбірні повинні зайняти більш активну позицію у системі наукових комунікацій. Важливим завданням бібліотек є інформаційна підтримка наукових та освітніх програм університету, сприяння публікаційній активності викладачів. Сьогодні зростає роль книгозбірні як ефективного посередника між масивами інформації та користувачами, як навігатора доступу до знань. Зважаючи на пріоритетність інформаційної функції, університетські бібліотеки повинні велику увагу приділяти бібліографічному інформуванню професорсько-викладацького складу.

Детально питання термінологічного розвитку, класифікації форм та засобів бібліографічного інформування, їх практичного використання вивчалися такими вітчизняними науковцями як Л. Ф. Трачук, Г. М. Швецова-Водка, З. В. Романуха та ін.

Термінологія бібліографічного інформування наводиться у міждержавних стандартах ГОСТ 7.0-99 «Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения», ДСТУ 5034:2008 «Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять», ДСТУ 7448:2013 «Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять».

Визначення термінів у різних джерелах загалом збігаються, але найбільш точними, на думку фахівців, є визначення, що подані у «Короткому термінологічному словнику із бібліографознавства та соціальної інформатики»

[1, с. 45]. У даному словнику термін «бібліографічне інформування» був замінений на «бібліографічне інформування споживачів». Це дало можливість, не змінюючи ні звучання, ні значення терміна, ввести його аббревіатуру: «БІС». Як зазначають Г. М. Швецова-Водка, З. В. Романуха, визначення терміна у згаданому словнику найбільш вдале у практичному і теоретичному сенсі. Бібліографічне інформування споживачів – систематичне забезпечення споживачів бібліографічною інформацією відповідно до довготривалих або постійно діючих запитів та (або) без запитів, відповідно до інформаційних потреб споживачів [2, с. 47].

Мета статті – розкрити особливості організації бібліографічного інформування споживачів у книгозбірнях вишів та його значення для інформаційного забезпечення науковців, використовуючи теоретичний матеріал та досвід роботи наукової бібліотеки Хмельницького національного університету (НБ ХНУ).

Бібліографічне інформування споживачів поділяється на диференційоване (індивідуальне, групове) та недиференційоване (масове). Завдання диференційованого БІС полягає у регулярному забезпеченні керівників та науковців відомостями про нові джерела інформації, необхідні для їх професійної діяльності. Основними формами диференційованого БІС є вибіркове розповсюдження інформації (ВРІ) та диференційоване обслуговування керівництва (ДОК).

Найефективнішою і прогресивною формою диференційованого БІС є вибіркове розповсюдження інформації, яке дозволяє подолати такий недолік обслуговування, як відсутність зворотного зв'язку з абонентами. Наявність постійнодіючого зворотного зв'язку дає можливість визначити ефективність бібліографічного інформування, оцінити відповідність наданої інформації запитам абонентів ВРІ.

Сьогодні можна виділити такі обов'язкові вимоги до системи ВРІ:

- повнота бібліографічної інформації;
- розкриття змісту документів за допомогою реферату, анотації;
- оперативність і регулярність інформування;
- постійний зворотний зв'язок з абонентами;
- надання користувачам первинних або електронних документів [3, с.

204].

Для забезпечення максимальної повноти БІС у ньому повинні використовуватися не тільки первинні документи, що надходять у бібліотеку, але й бібліографічні посібники, які можуть містити відомості про відсутні в бібліотеці документи. Наявність реферату, анотації чи переліку ключових слів дозволяє абоненту не тільки оцінити документ з точки зору відповідності його змісту до інформаційних потреб, але й зробити висновок про міру корисності інформації з первинного документа. Нерегулярне чи запізніле надання

інформації може зробити її марною чи малоефективною, негативно вплинути на наукові дослідження [3, с. 205]. З іншого боку, сучасне інформаційне обслуговування науковців передбачає пошук та надання електронних повнотекстових ресурсів. Джерелами повнотекстової інформації можуть бути електронні бібліотеки, інституційні репозитарії, електронні версії періодичних і продовжуваних видань, іноземні бази даних та ін.

Виходячи із сучасних тенденцій роботи з інформацією, основними компетенціями майбутнього повинні стати аналіз, синтез, переробка інформації з метою отримання нового знання. Для отримання нових знань – основи успішної інноваційної діяльності – необхідна інформація, характер якої відрізняється від тієї, яку надають більшість бібліотек у даний час. Йдеться про необхідність виконання складних запитів, з метою отримання нового інформаційного продукту. Для цього необхідно освоювати і впроваджувати технології статистичної, повнотекстової обробки даних, розширювати доступ до віддалених міжнародних ресурсів, нарощувати внутрішні ресурси бібліотек за рахунок роботи з творчою та смисловою інформацією, вдосконалювати методики роботи тощо [4, с. 122-123].

Методика ВРІ має свої етапи: визначення тем, з яких передбачається інформування, визначення експертів з тем інформування (бібліотекарі-бібліографи, науковці), анкетування і інтерв'ювання потенційних абонентів відносно потреби в подібному виді обслуговування, формування кола абонентів з теми можливого інформування, виявлення джерел інформації [5, с. 63].

Фахівці НБ ХНУ мають значний досвід використання системи ВРІ. Впровадження цієї форми інформаційного забезпечення науковців розпочато у 1975 році. ВРІ відрізняється великою трудомісткістю, що не дозволяє розповсюдити даний вид обслуговування на всіх користувачів інформації, тому і застосовується як форма пріоритетного обслуговування окремих категорій абонентів. Серед індивідуальних абонентів бібліотеки довгий час були виключно професори університету, декани факультетів. Обслуговування науковців здійснювалось у першу чергу на основі власних ресурсів. Поряд з цим використовувалися реферативні журнали, покажчики поточної бібліографії «Літопис авторефератів дисертацій», «Літопис книг», «Літопис журнальних статей» тощо.

Впровадження новітніх технологій дозволило перейти на якісно новий рівень обслуговування, який забезпечує оперативність та повноту задоволення інформаційних потреб. Розвиток Інтернет-технологій відкрив нові можливості у процесі інформування науковців. Джерелами пошуку інформації для тематичних списків стали електронні ресурси інших бібліотек. Обов'язково бібліографи НБ ХНУ складають добірку найновішої наукової літератури з ЕК Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського (НБУВ) через можливість замовлення документів за допомогою сервісів МБА та ЕДД. Також, згідно

тематичних запитів, використовуються електронні каталоги галузевих бібліотек загальнодержавного значення.

Для того, щоб сервіс інформування не втратив актуальності, бібліографи НБ ХНУ застосовують у практиці повнотекстові ресурси. Так, зібрання НБУВ «Наукова періодика України» є одним із найпопулярніших вітчизняних наукових ресурсів, який допомагає у задоволенні інформаційних потреб професорсько-викладацького складу. Окремо заслуговує на увагу електронна бібліотека «Культура України» Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого, колекції якої направлені на поширення знань про культуру України, сприяння глибокому вивченню теми науковцями і фахівцями в області суспільних і гуманітарних дисциплін. Відкритий доступ до результатів педагогічних досліджень забезпечує Електронна бібліотека НАПН України. Вагомим джерелом для відбору інформації є ресурс Google Академія (Google Scholar), який забезпечує повнотекстовий пошук наукових публікацій всіх форматів і дисциплін. Варто зазначити, що репозитарії університетів містять досить ґрунтовну наукову інформацію, яку можна запропонувати вченим.

Сьогодні, коли велика увага приділяється підвищенню публікаційної активності вчених, особливе значення набуває інформаційний супровід наукових досліджень. Для досягнення якісно нового рівня сервісу ВРІ фахівці НБ ХНУ пропонують пошук документів у наукометричних БД Scopus, Web of Science тощо. Під час пошуку за ключовими словами та окремими параметрами у міжнародних БД перевага надається публікаціям, які є у відкритому доступі. З метою інформаційної підтримки вчених на сайті книгозбірні розміщено рубрику «Наукометричні БД» (<http://lib.khnu.km.ua/naukometr/naukometr1.php>).

Удосконалення різних форм інформування передбачає проведення роботи щодо розширення кількості абонентів. Фахівцями НБ ХНУ розроблено рекламу сучасних можливостей сервісу, оновлено картку абонента вибіркового розповсюдження інформації (індивідуальну), яка містить контактну інформацію абонента, тему наукових досліджень, ключові слова (українською та англійською мовами). Варто зазначити, що на сьогоднішній день змінилися запити користувачів у системі ВРІ: вони стали більш складними, вузькоспеціальними, персоналізованими.

У бібліотеках ЗВО також використовується групове (колективне) інформування. Групове обслуговування є регулярним або епізодичним доведенням бібліографічної інформації до групи споживачів, об'єднаних схожістю інформаційних потреб. Абоненти групового інформування – кафедри в цілому і групи викладачів, які працюють над однією темою. Групове інформування включає підготовку та розповсюдження тематичних списків літератури, проведення інформаційних заходів тощо.

Книгозбірня ХНУ велику увагу приділяє інформуванню кафедр про нові надходження, послуги та інформаційні продукти бібліотеки, можливість

доступу до БД. У 2015 році запропоновано картку абонента вибіркового розповсюдження інформації (колективну), яка крім контактної інформації абонента містить список основних розділів знань за УДК для формування тематичних добірок. Для здійснення інформування, керівниками кафедр визначаються рубрики з картки абонента, а також призначаються відповідальні за доведення нової інформації до кожного співробітника кафедри. Кафедрам надсилаються списки про нові надходження наукової літератури до фондів НБ ХНУ, НБУВ, а також електронні ресурси згідно визначених кафедрою галузей знань.

Співпраця бібліотеки з кафедрами університету спрямована на ефективне забезпечення навчально-виховного процесу та наукової діяльності. Дієвим засобом групового інформування про можливості НБ ХНУ є проведення заходів «Дні кафедри», «Дні фахівця», «Дні аспіранта» тощо. Вони дозволяють популяризувати інформаційно-бібліографічні послуги, підвищують інформаційну культуру вчених.

Ще одна важлива форма інформування науковців – диференційоване обслуговування керівництва (ДОК). Система передбачає аналітичну переробку інформації, в результаті якої керівники отримують тематичні добірки з управлінських питань та методики вищої школи.

ДОК як вид бібліографічного обслуговування запровадили у книгозбірні ХНУ в середині 80-х років. Абонентами системи ДОК є адміністрація університету: ректор, проректори, декани факультетів. Щомісяця для керівництва університету готуються інформаційні списки з проблем вищої освіти за окремими темами: навчально-виховна робота, наукова робота, вища освіта за кордоном тощо. Тематика інформування в режимі ДОК змінюється та поповнюється за вимогами часу, з урахуванням обсягу інформаційних надходжень. На основі підготовленої для керівництва інформації, що надсилається електронною поштою, на сайті формується бібліографічна БД «Вища школа», яка поповнюється щомісяця, а в кінці кожного року списки систематизується за окремими темами.

Під впливом новітніх технологій постійно з'являються нові форми надання інформації. Широко використовуються можливості електронної пошти для розповсюдження анкет та зворотного зв'язку з абонентами, надання тематичних списків та інформаційних повідомлень користувачам. У 2017 році у НБ ХНУ запроваджено нову розсилку повідомлень про діяльність бібліотеки через інформаційну систему «Електронний університет», що дозволило значно розширити коло одержувачів інформації. А перспективним напрямком інформаційної діяльності наукових бібліотек є забезпечення інформацією в режимі ВРІ на базі веб-технологій з використанням автоматизованих систем.

Недиференційоване масове бібліографічне інформування – для всіх категорій користувачів, які зацікавлені у систематичному отриманні відомостей

про ресурси та послуги бібліотеки. Масове інформування може здійснюватись за допомогою різноманітних форм: випуск бібліографічних бюлетенів, організація виставок-переглядів, проведення днів інформації, підготовка інформаційних матеріалів для місцевої преси тощо. Комплексною формою масового БІС у НБ ХНУ є «Дні інформації», на які запрошуються будь-які відвідувачі бібліотеки для перегляду нової літератури, що надійшла у бібліотеку за певний період. На базі університету щороку проходять науково-практичні конференції та семінари, у яких бібліотека бере активну участь і організовує інформаційний супровід цих заходів (виставки відповідно до тематики заходу, виставки-перегляди наукових праць викладачів ХНУ та ін.).

Сьогодні інформування про всі аспекти діяльності бібліотеки реалізується через веб-сайт, який виконує інформаційну, навігаційну та сервісну функції, забезпечує доступ до ресурсів згідно потреб користувачів. Останнім часом НБ ХНУ приділяє більше уваги роботі у соціальних мережах і активно використовує їх можливості для свого позиціонування.

Висновок. НБ ХНУ у своїй діяльності орієнтується на новітні тенденції у системі наукових комунікацій. Проводиться робота, спрямована на вивчення потреб наукової спільноти, на удосконалення форм надання інформації та підвищення якості інформаційно-бібліотечного обслуговування. Сучасні форми інформування науковців й надалі будуть пріоритетним напрямом діяльності університетських бібліотек через можливість швидкого та якісного забезпечення інформацією

Список використаних джерел

1. Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики / наук. ред.: Г. М. Швецова-Водка. Київ : Кн. палата України, 1998. 115 с.
2. Романуха З., Швецова-Водка Г. Термінологія бібліографічного інформування. *Бібл. вісн.* 2016. № 1. С. 46–51.
3. Коготков Д. Я. Библиографическая деятельность библиотеки: организация, управление, технология : учебник. Санкт-Петербург : Профессия, 2005. 304 с.
4. Чамур А. С. Информационно-аналитическая деятельность библиотеки в условиях трансформации коммуникационной среды. *Вестн. науч. конф.* 2016. № 10–1 (14). С. 117–124.
5. Мохначева Ю. В., Харибина Т. Н. Избирательное распространение информации как библиотечный сервис: основные цели, задачи и методы. *Науч. и техн. б-ки.* 2008. № 5. С. 62–67.

MODERN TRENDS OF INFORMING OF UNIVERSITY SCIENTISTS

***Summary.** The article deals with theoretical approaches and modern requirements to the bibliographic informing of consumers. Particular attention is paid to the organization of informing scientists by the scientific library of the Khmelnytsky National University*

***Key words:** bibliographic information distribution, informing scholars, selective dissemination of information, differentiated service management.*